

SAMRA HRNJICA
Univerzitet u Bihaću
Pedagoški fakultet
Ulica Luke Marjanovića bb, BiH – 77 000 Bihać
samra.hrnjica@gmail.com
samra.hrnjica@unbi.ba

BOSANSKA ŠTOKAVŠTINA U ISTRAŽIVANJIMA DALIBORA BROZOVIĆA

Akademik Dalibor Brozović, proučavalac genetske, sociološke i tipološke lingvistike, svojim djelovanjem izuzetno je vezan za bosanskohercegovačke prostore. Najveće zanimanje u okvirima dijalektologije i poredbene lingvistike Brozović je posvetio štokavštini i bosanskim govorima, a veliki doprinos ogleda se i u izradi lingvističkih atlasa, terenskom istraživanju, prikupljanju i izvještavanju o stanju u okviru govora u Bosni i Hercegovini. Za ostalu južnoslavensku filologiju od neizmjerne su važnosti istraživanja ovoga jezikoslovca u sferi dijalektologije, a ovdje ćemo se ograničiti na dio bosanske štokavštine u najvažnijim izdanjima akademika Brozovića.

KLJUČNE RIJEČI: *bosanska štokavština, novoštokavski, govori u BiH, bosanska dijalektologija*

Radeći kao lektor na Filozofskome fakultetu u Ljubljani, godine 1955. i 1959. (za 1956.) Brozović objavljuje "Izvještaj o istraživanju govora u dolini rijeke Fojnice" u *Ljetopisu JAZU* u Zagrebu, u kojem, prije i poslije nastanka same disertacije, razmatra važnija pitanja ovoga govornog područja. U prvome "Izvještaju" u *Ljetopisu JAZU* 62 za 1955. govori se i o samome nazivu ovoga dijalekta, a Lisac ističe i važnost predočene karte: "Nalazimo u tom prinosu vrlo kvalitetnu kartu; bilo bi korisno da je priključena disertaciji sad kada je ona objelodanjena. U sada objavljenoj studiji nalazimo kartu, kao i u rukopisu disertacije, ali je ona slabija od one pripremljene uz prvi Profesorov prinos o istočnobosanskom dijalektu" (Lisac 2009: 5–6).

Dvije godine poslije, 1957., odbranjena je ova važna disertacija – "Govor u dolini rijeke Fojnice", a objavljena je tek 2007. godine u 13. knjizi *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika* Zagrebu, odnosno 2012. godine u 10. knjizi *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika* u Sarajevu.¹ Ova je monografija od izuzetnoga značaja ako uzmemo u obzir da se radi o posebnom štokavskom

¹ Dotad se u naučnoj literaturi citirala i koristila rukopisna verzija disertacije.

ijekavsko-šćakavskom govoru (Brozović 2012: 404). Kao najvažniju crtu za lokaliziranje ovoga govora Brozović ističe reflekske skupina *skj* i *zgj*. "U dolini Fojnice, Kreševu, Sutjesci i Varešu imamo *žž* i *šć* i to ovaj govor nesumnjivo uklapa u staro t. zv. zapadnoštokavsko narječje, t. j. šćakavsko" (Brozović 2012: 404). O važnosti ove disertacije za govore bosanskohercegovačkoga područja, ali i cijeloga južnoslavenskog terena, pisano je mnogo (up. Lisac 2007, 2009, 2015) pa se nećemo zadržavati na već rečenome. "Mnogo je truda Profesor uložio da bi obradio jat u dolini Fojnice, a i inače je glavnu pozornost s puno razloga posvećivao fonološkim podatcima. K tomu je s puno uspjeha dokazao da je područje istočnobosanskog dijalekta od starine ijekavsko, ne ikavsko kako su mnogi mislili. Šćakavizam tog terena stara je zapadnoštokavska osobina. Kako se zna, glavčina stare zapadne štokavštine (terena između čakavskoga i kajkavskoga na zapadu te istočnoštokavskoga na istoku) bila je šćakavska, a takvi su i danas mnogi krajevi u Slavoniji, u Bosni i u Dalmaciji. Ponegdje u tom dijalektu i danas ima akuta, ima neprenesenih akcenata, a posebno je važna akcenatska značajka izostanak duljenja ispred slijeda sonant + šumnik kao u primjeru *sunce*" (Lisac 2009).

O istome dijalektu opet čitamo u nastavku "Izvjestaja o dijalektološkim istraživanjima u dolini rijeke Fojnice" (*Ljetopis* 63 /za 1956./, JAZU, Zagreb, 1959, str. 431–438), gdje se u zaključku "govori (...) o ijekavsko-šćakavskom narječju koje bi obuhvaćalo srednjobosanske govore i starinačke idiome u međurječju Bosne i Drine. Autor donosi niz značajki te ističe da bi se taj govorni kompleks imao zvati istočnobosansko ijekavsko-šćakavsko narječje" (Lisac 2009: 5–6).

Nadopunjujući istraživanja u dolini Fojnice i okolici iz 1955. i 1956. godine, već u oktobru 1957. godine Brozović (1960a) donosi izvještaj iz okolice Livna i visočkoga kraja. Pored dotadašnjih osobina jata, sada se veća pažnja posvećuje ekavizmima, kojih ima više vrsta. "Pravoslavno stanovništvo ima samo ijekavske reflekske izuzev primjera *têlo*, koji je pak nepoznat kat. i muslimanima. Njihovih ikavizama ima dvije vrste – koji su poznati bosanskim ikavcima (primjeri su iz okolice Livna) i koji su mi poznati samo s ovog ijekavskošćakavskog terena" (Brozović 1960: 348). Kada je u pitanju akcenatski sistem, pored kompletiranja akcenatske slike – u vezi s prethodnim istraživanjima – Brozović ističe važnu osobitost koja se odnosi na opoziciju genitiva i akuzativa – *mène, tëbe, sèbe* – prema dativu – *meni, tebi, sebi* (*mèni, tèbi, sèbi*), koju je zabilježio i u Fojnici i u Visokom.

Za kompletnu sliku ovoga štokavskog dijalekta potrebno je obraditi i govore na velikom prostoru između Bosne i Drine (ističe autor), a sjeverno srednjobosansko područje između rijeka Bosne i Krivaje Brozović istražuje već u augustu i septembru 1958. godine.

Bio je to četvrti izvještaj o srednjobosanskom kraju, a u njemu je vareški, sutješki i vijački kraj poređen s dotadašnjim izvještajima o govorima već spomenutih područja. Označeni kategorijama, kao i u prethodnim istraživanjima, ovdje dominiraju katolici, dok je nekoliko muslimanskih i pravoslavnih sela. Tu je izrazita ijekavština, s pojavom ekavizama koji nalikuju na one iz drugoga i trećega izvještaja. Ikavizmi se pojavljuju u leksemima sličnim onima iz visočkoga i fojničkoga kraja "(i uopće u ijekavštini), a značajno je da je ovdje ijekavizam u morfološkim kategorijama dosljedniji nego u dolini Fojnice (*lètjet, lètjela, pràvijem*

i sl. – najdosljednije H, J, K² (Brozović 1961: 337). Dugi i kratki jat izgovaraju se gotovo jednako u ovom i fojničkom području. Kao jednu od najvažnijih osobina Brozović ističe refleks *uo* za *!* u nekoliko riječi kojima se ovaj govor razlikuje od fojničkoga, a navodi Žuljićeva tri primjera iz Vareša – *čuonak*, *stuop*, *žuoč*, od kojih su prvi i zadnji poznatiji, dok se primjer *Stuop* pronalazi kao toponim u Varešu (groblje).

U zaključnim razmatranjima Brozovićevih istraživanja na srednjobosanskom terenu sada sa sigurnošću saznajemo da se radi o posebnoj dijalekatskoj cjelini s nekoliko različitih tipova koji se svode na istu osnovu. Radi se o prostoru između Krivaje i linije Fojnica – Sarajevo, te Krivaje i Save, kojemu se priključuje i tešanjско-maglajski govor. Dakle, riječ je o "samostalnom štokavskom dijalektu, što obuhvaća područje između Bosne i Drine s dodanom dolinom Fojnice i cijelim slivom te rijeke. Sava, Bosna i Drina tom su dijalektu samo *grosso modo* sjeverna, zapadna i istočna granica" (Brozović 1961: 349). Ističući važnost ovoga dijalekta u centralnim dijelovima štokavštine, Brozović napominje i uspostavljanje ravnoteže između ovoga i istočnohercegovačkoga, slavonskoga i zapadnoga dijalekta. Osnovni kriteriji za klasifikaciju štokavštine – refleks jata, odnos skupina *šč/št* i priroda akcentuacije – osiguravaju samostalnu egzistenciju ovom dijalektu koji Brozović imenuje geografskim nazivom *istočnobosanski*, tj. *ijekavsko-ščakavski* prema jezičkim osobinama. Bitno je spomenuti i to da je Brozović inzistirao na individualnosti ovoga dijalekta, što u prijašnjoj literaturi nije bio slučaj.³ Dakako, istraživanje bosanske štokavštine ovdje ne završava. Temeljne osobine ovoga dijalekta – kao i usporedba s istočnohercegovačkim – iznesene su u monografiji *O problemu ijekavskoščakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, koja je "napisana ljeti 1960., primljena za tisak u Akademiji 1963." (Lisac 2009), a objavljena je u drugoj knjizi *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika* 1966. godine. Posebna važnost ovoga dijalekta ističe se u "uspostavljanju prirodne omjere između istočne i zapadne štokavštine" (Brozović 1966: 120). U usporedbi sa susjednim dijalektima, pored nekolicine zajedničkih osobitosti, dijalekatska individualnost, ističe Brozović, najočitije se ogleda u neduženju u sekvenci 'samoglasnik + sonant + suglasnik' (negativna) i osobitom historijski složenom morfemu "habitualu" – 'bi + 2. lice imperativa za sva lica sing. i pl.' (pozitivna) (up. Brozović 1966: 121).

² Stanovništvo istraživanih područja Brozović dijeli u kategorije, pa bi H-kategorija bili katolici u Varešu, starinci slični skupinama C (Fojnica) i G (Kreševo); J-kategorija su katolici starinci u vijačkom kraju; K-kategorija su muslimani u vareškom i vijačkom kraju, starinci s manje izrazitim govorom u usporedbi sa skupinama H i J, tj. prijelaz između visočkih muslimana (A) i muslimana u kraju između Krivaje i Spreče (up. Brozović 1961: 336).

³ Up. Ivić 1985. Isto tako i Okuka o samome nazivu dijalekta: "Grubo uzevši, ijekavskoščakavski se govori u područjima gradova Sarajeva, Visokog, Kraljeve Sutjeske, Vareša, Olova, Kladnja, Maglaja, Žepča, Doboja, Tešnja, Gračanice i Tuzle. Na osnovu svega toga možemo reći da je glavnina govora ovoga dijalekta smještena u stvari u srednjoj, a ne u istočnoj Bosni. Zato ga je prikladnije zvati srednjobosanskim dijalektom" (Okuka 2008: 296). U novijoj se literaturi često pominje sporni tradicionalni naziv ovoga dijalekta: "Istočnobosanski dijalekt ima pomalo nesretan naziv, budući da nije riječ o dijalektu istočne Bosne (tj. Podrinja – gdje se govori istočnohercegovački dijalekt). Iz toga razloga Okuka (2008: 296) tradicionalni Brozovićev naziv istočnobosanski zamjenjuje nazivom srednjobosanski dijalekt", ističe Kapović (2015: 42).

Brozović se pritom osvrće i na Ivićevu podjelu istočnohercegovačkoga dijalekta na jugoistočnu i sjeverozapadnu grupu "i nakon toga u odnosu na iješč. dijalekt, koji uostalom ni po ovom mojem dodatku kao ni po prvih jedanaest crta ne spada ni u jednu od tih dviju grupa" (Brozović 1966: 125). Nadalje, ako se uzme u obzir odnos prema ostalim ijek. štakavskim govorima, "taj se dijalekt u svojim čistijim govorima slaže s jugoist. grupom u točkama 1, 11 (...), 18, 21, 22, sa sjeverozapadom se slaže u tačkama 2 (...), 3–8, 9 (ipak se bolje čuva imperfekt), 13, 15–17, 20, 23, 24, a u točkama 10, 12, 14 i 19 ne slaže se ni sa jednom od tih dviju grupa. Kad bi se dakle radilo samo o te dvadeset i četiri diskriminante, iješč. dijalekt zaista bi pripadao sjeverozapad. grupi, kamo je u Ivićevoj *Dijalektologiji* (str 136) i smješten – s njom ima petnaest zajedničkih tačaka (od čega dvije zapravo prelazne osobine, tj. 2 i 9), a s jugoist. grupom samo 5. Preostale su četiri tačke samostalne"⁴ (Brozović 1966: 127). Pored navedenih osnovnih diskriminanti, preostale su još mnoge na osnovu kojih Brozović temelji zaključak kojim iješč. dijalekt ne spada u sjeverozapadnu grupu istočnohercegovačkoga dijalekta, kamo ga smješta Ivić. Individualnost i značaj ovoga dijalekta Brozović donosi kroz dosadašnja proučavanja, vokalske i konsonantske osobitosti, morfološke, sintaksičke i tvorbene osvrtno, zatim temeljne kriterije – refleks jata, šćakavizam i akcentuacija. Stara zapadna štokavština definirana je kroz četiri postavljena pitanja, a istaknute su i stare genetske veze iješč. dijalekta s ostalim štokavskim dijalektima. Ovdje su samo pobrojane značajke ovoga Brozovićeva istraživanja, koje je bez sumnje jedno od značajnijih za proučavanje bosanske štokavštine općenito, pa onda i dijelova spomenutoga terena.

Genetsko tumačenje dijalekata na prostoru tadašnje SR Bosne i Hercegovine, koji su plod dugoga dijalekatskog razvitka i velikih migracionih procesa, Brozović donosi u radu "O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području SR Bosne i Hercegovine" [Referat podnesen na Simpozijumu "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura" održanom u Zenici 2. – 5. X 1971. godine] (*Radovi Muzeja grada Zenice* 3, Zenica, 1973, str. 81–88). Ukazujući na važnost opće predodžbe hrvatskosrpskoga dijalekatskog kontinuuma, podsjeća na zastupljenost i starinačkih i migracionih govora. Polazi od tri razvojna razdoblja u povijesti navedenoga kontinuuma. Najznačajnija je prva faza trećeg razdoblja, a njezin značaj ogleda se u najvećim seobama u historiji navedenoga jezičkog područja. S tim u vezi, predmigraciono doba obuhvatalo bi prvo (u kojem još nema diferencijacije na dijalekte u današnjem smislu) i drugo razdoblje (formiranje i razvoj dijalekata, od kojih mnogi postoje i danas, iako u okviru drukčijih granica). "Od srednjosrpskohrvatskih dijalekata (...) na području SR BiH našla su se – ako izuzmemo čakavce na sjeverozapadnoj i možda istočne štokavce na sjeveroistočnoj periferiji – četiri velika dijalekatska tipa, sva četiri zahvaćena zapadnoštokavskom diftongizacijom starohrvatskosrpskog zatvorenog *e* (tj. praslavenskog jata). Ta je pojava naime obuhvaćala i jugozapad istočne štokavštine (dakle i istočnoštokavske govore na terenu SR BiH, izuzev, najvjerojatnije, dolinu srednjeg i donjeg toka Drine), a također i krajnji jugoistok čakavštine (Lastovo i čakavski dio Pelješca)" (Brozović 1973: 82). Navodeći shematski prikaz za primjer *klišća – klijješća – klišća – klijješća*, Brozović imenuje četiri dijalekatna tipa: zapadnobosanski, istočnobosanski,

⁴ Tabelarno prikazane diskriminante u: Brozović 1966: 122–125.

zapadnohumski i istočnohumski. O zapadnobosanskome dijalektu, tj. području između Une i Bosne, nema mnogo jezičke građe iz srednjega vijeka u odnosu na druge terene, premda u glavnini ti govori nastavljaju srednjovjekovni zapadnobosanski dijalekt. Smjenjivanje ikavskočakavskih govora s pojasi i jekavskoštakavskih migracionih govora daje drukčiju sliku, pa "udio zapadnih elemenata raste sve više što se ide od zapada prema istoku! Razumije se, u tom paradoksu nije ništa zagonetno – istočnu je Bosnu turska fronta gotovo preskočila, a zapadnu je temeljito prerovala" (Brozović 1973: 84). Kao jednu od najbitnijih osobina istočnobosanskoga dijalekta Brozović ističe neduženje sloga ispred konsonantske skupine u kojoj je prvi suglasnik sonant. Niti za zapadnohumski dijalekt nemamo starijih podataka, navodi Brozović, ali sami današnji zapadnohercegovački govori daju jasniju sliku. Jedini koji je pripadao staromu istočnoštokavskom narječju jest istočnohumski, koji se formirao kao ijekavskoštakavski i novoštokavski da bi kasnije novoštokavizacijom postao vrlo rasprostranjen te je uzet kao obrazac jezičkoga standarda. Ukratko iznesena slika navedenih dijalekata predstavljala je osnovne crte predmigracionoga dijalekatskog mozaika na današnjem prostoru BiH, čija glavnina pripada zapadnoštokavskome narječju, osim istočnohumškoga, koji je istočnoštokavski. Brozović navodi i dijalekte čiji je samo dio bio na terenu BiH te nisu pripadali zapadnoštokavskome dijalektu, npr. dolina Une i područje zapadno od nje kao dio jednoga čakavskog dijalekta te područje u dolini Drine kao dio jednoga istočnoštokavskog dijalekta.

O bosanskohercegovačkim govorima i njihovu funkcioniranju unutar štokavskoga narječja Brozović govori u radu "Mjesto bosanskohercegovačkih govora u štokavskome narječju", koji je objavljen u knjizi *Jezik u Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland, Sarajevo – Oslo: Institut za jezik – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, 2005., str. 11–13). Na samome početku ističe ujednačenu dijalekatnu sliku s obzirom na činjenicu da sva četiri dijalekatna tipa na ovome prostoru pripadaju samo jednomu od četiriju srednjojužnoslavenskih narječja – štokavskomu. Naglašavajući posljedice migracijskih procesa u Bosni i Hercegovini kroz povijest te podjelu narječja u prva dva razvojna razdoblja srednjojužnoslavenskoga sistema na pet narječja (kajkavsko, čakavsko, zapadnoštokavsko, istočnoštokavsko i prototorlačko), Brozović daje jezgrovit prikaz povijesti štokavštine na bosanskohercegovačkom terenu. Podjela štokavskoga narječja na istočnu i zapadnu štokavštinu posebnu je važnost imala na prostoru Bosne i Hercegovine s obzirom na to da je sjekla državne granice: "dolina Drine i teren istočno od Neretve nalazili su se na području istočnoštokavskog narječja, a ostali bosanskohercegovački tereni na području zapadnoštokavskoga. Danas se tomu vide samo tragovi, ali postoji određena važnost i za suvremenu dijalektologiju" (Brozović 2005: 12). Kada se govori o zapadnoštokavskome narječju kao prijelaznom između istočnoštokavskoga i čakavskoga narječja ili o istočnoštokavskome kao prijelaznom između zapadnoštokavskoga i prototorlačkoga narječja, "treba smatrati stara srednjojužnoslavenska narječja ravnopravnima, a eventualne prelazne značajke najnormalnijom su pojavom u genetskoj lingvistici uopće" (Brozović 2005: 12).

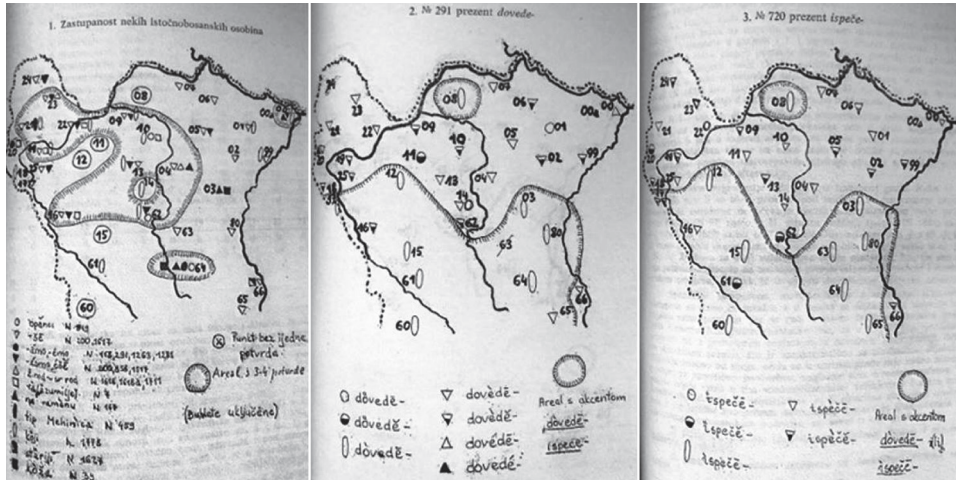
Nadalje, iznose se osnovne činjenice o položaju bosanskohercegovačkih govora unutar štokavskoga narječja: veza novoštokavskih ikavskih i ijekavskih (zapadnoga i istočnohercegovačko-krajiškoga) dijalekata, odnos štokavštine prema

šćakavštini u poddijalektima ikavskoga prema ijekavskome, veza s ekavskim novoštokavskim dijalektom, šumadijsko-vojvođanskim, zatim zajedničke osobitosti istočnohercegovačkoga poddijalekta novoštokavskoga ijekavskog dijalekta s nenovoštokavskim ijekavskim dijalektom. "Sve u svemu – čini se da dijalekti u Bosni i Hercegovini, koji su svi štokavski, nemaju specifičnih veza samo s jednim štokavskim dijalektom, s nenovoštokavskim ekavskim dijalektom (zvanim obično kosovsko-resavskim, no možda bi bolji naziv bio kosovsko-moravskim dijalektom)" (str. 13). Zaključno, time je u grubim crtama opisan odnos bosanskohercegovačkih govora i njihova (ne)povezanost s ostalim govorima štokavskoga narječja.

Istraživanju bosanske štokavštine Brozović (1979) pridonosi izdvajanjem akcenatskih značajki u govorima sjeverozapadne Bosne. Iako za cilj nije uzet potpun opis govora, privremeno određivanje akcenatske slike ovih govora umnogome je bilo značajno kako tada, tako i danas.⁵ Ovi govori pripadaju ikavskome i ijekavskome novoštokavskom dijalektu, a "njihov novoštokavski karakter u akcenatskom pogledu je izvan svake sumnje – u pregledanih stotinjak odgovora na akcentološki relevantna pitanja nije se našao nijedan nepreneseni silazni naglasak, ne samo kratki nego ni dugi" (Brozović 1979: 101). Asim Peco u istraživanju ovih govora navodi i postojanje ostataka stare akcentuacije, pa tako i postojanje metatonijskoga akuta (samo u nekoliko zabilježenih primjera). Kao što i sam Peco navodi, "Upitnikom za bosanskohercegovački dijalektološki atlas" nisu zabilježene potvrde za ovaj tip, pa je stoga i navedeni Brozovićev zaključak opravdan. Međutim, Pecino istraživanje pored "Upitnika" imalo je za podlogu i građu koja pruža sliku cjelovitoga govora, pa se u takvim okolnostima čuo i metatonijski akut (naravno, samo u ikavsko-šćakavskim govorima ove zone).

Kao drugu opću karakteristiku Brozović navodi nepostojanje strukturno-pozicionih ograničenja za postakcenatske dužine čija je distribucija leksička i morfonološka, nevezana uz slogotvornu strukturu ili uz kvantitetu sloga ispred nenaglašene dužine. Važna je osobitost i sam odnos zapadnobosanskih govora prema istočnobosanskome i slavonskome dijalektu, kao i prema ostalim novoštokavskim govorima, koji će prije svega određivati "stanje kvantitete na samoglasniku ispred konsonantske skupine u kojoj je prvi suglasnik sonant, ili pak u slogu zatvorenome sonantom" (str. 103). Kao dva suprotna pola dolaze istočnobosanski i slavonski, a novoštokavski je dijalekt negdje između – "ne čuva se kratkoća ispred skupine kao u istočnobosanskom dijalektu, a ne dolazi ni do duženja ispred pojedinačnog sonanta kao u slavonskome" (str. 103). Ostale primjere – tipa postojanje dužine u nastavku *-še* za aorist u istočnobosanskome i u nekim punktovima ispitivanoga terena, najčešće muslimanskim, dugi nastavak *-in* u posesivima (za koji navodi primjere *nezin* /N 1796/ i *sestrin* /N 421/, prisutnost ili izostanak dužine u prezentskim nastavcima – Brozović prikazuje tabelarno ili kartografski. Preglednosti radi, navodimo nekoliko primjera (prema Brozović 1979: 105, 109, 110):

⁵ Istraživanje govora (sjevero)zapadne Bosne cjelovito je opisano u Pecinoj monografiji *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I i II* (započeto u BHDZ I).

O dubletima se dalje nastavlja, ali sada s drukčijega aspekta, tj. s aspekta odnosa novoštokavskih dubleta koji se pojavljuju na dijalekatskoj i na uzusnoj normi standardnojezične prakse.

Za poddijalekte ovoga područja, ikavski i ijekavski, u akcenatskome se smislu ne može reći da su suprotstavljeni, tj. odnosi su slabo povezani s izoglosom jata. Brozović se ovdje dotiče i slike o zapadnobosanskom području s aspekta koegzistencije homogenih starosjedilačkih ikavskih šćakavaca i homogenih doseljeničkih ijekavskih štakavaca. "Pokazuje se da je, sudeći po akcentu, morao biti mnogo veći raspon prvobitnih staništa ijekavskoštakavskih govora, da je u migracijama moralo biti i šćakavskih ijekavskih primjesa (tj. istočnobosanskih), da je u ikavskim govorima (ili u onima koji su još pretežno ikavski) moralo biti štakavskih infiltrata ne samo ijekavskih nego i ikavskih" (Brozović 1979: 116). Na kraju se postavlja pitanje da li je ikavska monoftongizacija zapadnoštokavskoga diftonškog jata bila provedena kao i na drugim ikavskim prostorima. Dakle, na osnovu građe iz "Upitnika" došlo se do zanimljivih spoznaja u akcenatskome smislu koje su mogle biti temeljem za daljnja istraživanja ovoga dijela Bosne.

Doprinos Dalibora Brozovića proučavanju bosanske štokavštine ogleda se i u mnogim dijalektološkim projektima koji su bili od velikoga značaja za formiranje dijalekatske slike bosanskohercegovačkoga područja.⁶ Sudjelovao je u izradi upitnika

⁶ Navodimo samo neke važne naslove u okviru rada na projektima: "O dijalekatskom aspektu Projekta", *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora. Dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 1974, str. 42–44; "O načelnim i metodološkim pretpostavkama projekta 'Bosansko-hercegovački dijalekatski kompleks – sinkronijska deskripcija i odnos prema suvremenom standardnom jeziku'", *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 1974, str. 65–80; "Još jedan osvrt na zadatke Projekta", *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 1974, str. 113–116; "Upitnik za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora", *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik 1* (1975), str. 347–398 (Vuković, Brozović, Peco, Vujičić); "Instrukcija za upotrebu upitnika", *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik 1* (1975), str. 399–407; "Spisak govornih osobina obuhvaćenih Upitnikom za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora", *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik 2* (1979), str. 269–310 (Peco, Brozović, Vujičić, Baotić) i sl.

za mnogobrojne dijalektološke atlase, bio član uredništva *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika*, dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, čelnik projekta (zajedno s Jovanom Vukovićem i Asimom Pecom) koji je nosio naziv *Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks, sinkronijska deskripcija i odnos prema standardnom jeziku*.⁷ "Za pet godina prikupljena je građa sa preko 240 punktova, po Upitniku koji je tražio odgovore na više od dvije tisuće pitanja. Sva ta građa je i obrađena, dati su i sintetički opisi ispitivanih govora, a bile su otpočele i pripreme za rad na izradi dijalektološkog atlasa bosanskohercegovačkih govora i dijalektologiji. Ostalo je iskustvo kako se istražuju osobine narodnih govora, saznanje o složenosti jezičnih odnosa, bogatstvu i raznolikosti pojava, relativnosti kriterija i neutemeljenosti mnogih tvrdnji o stanju u narodnim govorima kada je trebalo 'opravdati' neke poteze na planu standardnojezičkog normiranja" (Baotić 2012: 21).

Istraživanja Dalibora Brozovića, od kojih su ovdje spomenuta najvažnija, a ima ih dosta, od izuzetnoga su značaja za dijalekatsku sliku bosanskohercegovačkoga prostora. Osnovna sfera interesovanja na polju dijalektologije bilo je proučavanje štokavštine, kako kroz istraživanja, tako i kroz različite projekte. Velika Brozovićeva zasluga svakako je i uočavanje istočnobosanskoga, ijekavskošćakavskoga dijalekta kao posebnoga u okviru štokavskoga narječja, kao i disertacija "Govor u dolini rijeke Fojnice". Ovakvim dijalekatskim prinosom bosanskoj štokavštini Brozović je ukazao na svu složenost dijalekatske slike u BiH i time pružio opći pregled jezičke slike ovoga govornog područja.

LITERATURA

- Baotić, Josip. 2012. *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Brozović, Dalibor. 1955. "Izveštaj o istraživanju govora u dolini rijeke Fojnice". *Ljetopis JAZU* 62: 375–380 (+ karta).
- Brozović, Dalibor. 1959. "Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u dolini rijeke Fojnice (nastavak)". *Ljetopis JAZU* 63 [za 1956.]: 431–438.
- Brozović, Dalibor. 1959–1960. "Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije". *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 1: 51–65.
- Brozović, Dalibor. 1960a. "Dijalektološka istraživanja u Bosni (Okolica Livna i visočki kraj)". *Ljetopis JAZU* 64 [za 1957.]: 347–351.

⁷ Senahid Halilović daje pregled cijeloga istraživanja u radu "Bosanskohercegovački lingvistički atlas: dvije ankete i jedna izoglosa", *Bosanskohercegovački slavistički kongres I. Zbornik radova (knjiga 1)* (Sarajevo: Slavistički komitet, 2012., str. 171–183), gdje u fusnoti pojašnjava izradu samoga "Upitnika": "To je Upitnik za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora. Sastavili su ga akademici J. Vuković, D. Brozović i A. Peco te dr. D. Vujičić; recenzenti su bili akademici P. Ivić, B. Vidoeski i B. Finka. Objavljen je u prvoj knjizi *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika* (Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1975, 341–407. str.) te kao posebna sveska, za potrebe rada na terenu. Ovaj upitnik ima 2.058 pitanja iz raznih tematskih oblasti; sadrži i preciznu Instrukciju za upotrebu Upitnika (399–407; pripremio ju je D. Brozović)" (Halilović 2012: 175).

- Brozović, Dalibor. 1960b. "O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3: 68–88.
- Brozović, Dalibor. 1961. "Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni (Okolica Kraljeve Sutjeske i Vareša i lijeva obala Krivaje)". *Ljetopis JAZU* 65 [za 1958.]: 334–350.
- Brozović, Dalibor. 1966. "O problemu ijekavskoćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 2: 119–208.
- Brozović, Dalibor. 1973. "O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području SR Bosne i Hercegovine" [Referat podnesen na Simpozijumu: "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura", održanom u Zenici 2. – 5. X 1971. godine]. *Radovi Muzeja grada Zenice* 3: 81–88.
- Brozović, Dalibor. 1974a. "Još jedan osvrt na zadatke Projekta", u: Šipka, Milan (odg. ur.). *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost: 113–116.
- Brozović, Dalibor. 1974b. "O dijalekatskom aspektu Projekta", u: Šipka, Milan (odg. ur.). *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost: 42–44.
- Brozović, Dalibor. 1974c. "O načelnim i metodološkim pretpostavkama projekta 'Bosansko-hercegovački dijalekatski kompleks – sinkronijska deskripcija i odnos prema suvremenom standardnom jeziku'", u: Šipka, Milan (odg. ur.). *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost: 65–80.
- Brozović, Dalibor. 1975. "Instrukcija za upotrebu upitnika". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 1: 399–407.
- Brozović, Dalibor. 1979. "Akcentne značajke govora sjeverozapadne Bosne". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 101–118.
- Brozović, Dalibor. 2005. "Mjesto bosanskohercegovačkih govora u štokavskome narječju", u: Mønnesland, Svein (ur.). *Jezik u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo – Oslo: Institut za jezik – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije: 11–13.
- Brozović, Dalibor. 2012. "Govor u dolini rijeke Fojnice". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 10: 243–425.
- Brozović, Dalibor. 2015. *Rasprave i članci*. Prir. Josip Lisac. Zagreb: Matica hrvatska.
- Halilović, Senahid. 2012. "Bosanskohercegovački lingvistički atlas: dvije ankete i jedna izoglosa". *Bosanskohercegovački slavistički kongres I. Zbornik radova (knjiga 1)*. Sarajevo: Slavistički komitet: 171–183.
- Imamović, Nijaza. 2012. "Doprinos Dalibora Brozovića istraživanju bosanskohercegovačkih govora". *Bosanskohercegovački slavistički kongres I. Zbornik radova (knjiga 1)*. Sarajevo: Slavistički komitet: 185–197.
- Kapović, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije: Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Lisac, Josip. 2007. "Dalibor Brozović – profesor i znanstvenik: u povodu 80. obljetnice života". *Dubrovnik* 18, 3: 257–263.

Lisac, Josip. 2009. "Dalibor Brozović i istočnobosanski dijalekt". *Kolo* 19, 5–6: 217–223.

Lisac, Josip. 2015. "Važnija literatura o Daliboru Brozoviću", u: Brozović, Dalibor. *Rasprave i članci*. Prir. Josip Lisac. Zagreb: Matica hrvatska: 36–43.

Lisac, Josip. 2016. *Dijalektološki i jezičnopovijesni ogledi*. Zagreb: Matica hrvatska.

Matasović, Ranko (ur.). 2013. *Od indoeuropeistike do kroatistike. Zbornik u čast Daliboru Brozoviću*. Zagreb: HAZU.

Okuka, Miloš. 2008. *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.

Peco, Asim, Dalibor Brozović, Dragomir Vujičić i Josip Baotić. 1979. "Spisak govornih osobina obuhvaćenih Upitnikom za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 269–310.

Peco, Asim, Dalibor Brozović, Dragomir Vujičić i Milorad Dešić. 1979. "Govori sjeverozapadne Bosne". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 9–157.

Vuković, Jovan, Dalibor Brozović, Asim Peco i Dragomir Vujičić. 1975. "Upitnik za ispitivanje bosansko-hercegovačkih govora". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 1: 347–398.

BOSNIAN ŠTOKAVIAN IN DALIBOR BROZOVIĆ'S RESEARCH

Academician Dalibor Brozović's research in genetic, typological and sociolinguistics is very closely related to the areas of Bosnia and Herzegovina. Brozović's greatest interests, within the fields of dialectology and comparative linguistics, were Štokavian and Bosnian dialects. He also made a great contribution to developing linguistic atlases, field research, and collecting and reporting the state of speech in Bosnia and Herzegovina. For the rest of the South Slavic philology, the research of this linguist in the field of dialectology is of immense importance. This paper will focus on Bosnian Štokavian in the most important works of academician Brozović.

KEY WORDS: *Bosnian Štokavian, Neo-Štokavian, speeches in Bosnia and Herzegovina, Bosnian dialectology*